

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ КОМЕДІЇ «ШЛЯХТА ХОДАЧКОВА» ГРИГОРІЯ ЦЕГЛИНСЬКОГО

Анотація. У статті здійснено спробу визначення жанрово-стильових особливостей комедії «Шляхта ходачкова» Г. Цеглинського. З'ясовано жанрові особливості п'єси, проаналізовано тематичний спектр, образну систему, мовну палітру твору.

Ключові слова: жанр, комедія, драма, стиль.

Анотация. В статье предпринята попытка определения жанрово-стилевых особенностей комедии «Шляхта ходачкова» Г. Цеглинского. Выяснено жанровые особенности, проанализированы тематический спектр пьесы, образная система.

Ключевые слова: жанр, комедия, драма, стиль.

Summary. In the article the author makes an attempt to determine genre-stylistic features of comedy «Shlyahtha hodachkova» by Grigoriy Zeglinskiy. Characterized genre peculiarities, topics and problems, figurative system, language of play.

Key words: genre, comedy, drama, style.

В українському культурному і суспільно-політичному житті останніх десятиліть XIX – початку XX століть постать Григорія Цеглинського належить до найдіяльніших і найпомітніших у Галичині. Письменник, літературний критик, журналіст, педагог і організатор українського освітнього руху, громадсько-культурний і політичний діяч, він в усіх цих ділянках залишив певний, а то й дуже істотний слід. Найзначнішим є доробок Г. Цеглинського на полі драматургії. Його твори з успіхом виставлялися на сцені галицького театру, здобули поширення й популярність в аматорському театральному русі. Однак досі цілком відсутні дослідження, де було б здійснено ґрунтовний аналіз творчості драматурга, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Загалом, написано про Цеглинського небагато. Здебільшого це те, що з'явилося друком ще при його житті, - рецензії, відгуки, згадки про його твори. До аналізу деяких творів драматурга звертаються у своїх працях О. Огоновський, С. Єфремов, І. Франко, Р. Кирчів. Частково розглядає питання жанрових особливостей драматичних творів («Торгівля жемчугами», «Шляхта ходачкова», «Агронавти») Цеглинського у своїй монографії «Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: аспекти родо-жанрової динаміки» Малютіна Н. П.

Метою запропонованої статті є спроба дослідити жанрово-стильову специфіку комедії «Шляхта ходачкова».

Комедія «*Шляхта ходачкова*» (1886 р.) присвячена відображенню, за словами С. Єфремова, «тісненького, маловідомого світа» [4, с. 517] галицького прикарпатського села дрібнозубожилої «ходачкової шляхти». Живучи в таких же соціальних і побутових умовах, як і інші селяни, ця «шляхта» гордилася своїми колишніми привілеями і з неповагою ставилась до простих «хлопів». Частина такої «шляхти» - давні польські поселенці, яких королі та пани відправляли на українські землі і, які мало чим відрізнялись від українців. У нарисі «Дещо про шляхту ходачкову» (1882 р.) І. Франко писав: «Шляхта, прозвана у нас «шляхтою ходачковою», - се народ український, руський,

принаймні по мові. Декуди шляхта не різниться від «простого» люду й одежею, але деінде знов, особливо в багатших селах, старається чи то кроєм шмаття (модою), чи чим-небудь другим вирівнюватися від простих холопів» [10, с. 180-181].

Типовий образ такого шляхтича змалював І. Франко в оповіданні «Довбанюк» (1886 р.). Пізніше до цієї теми звернеться в цілому циклі повістей відомий український письменник Андрій Чайковський – сам уродженець і добрий знавець цього дрібношляхетського середовища. В одному з листів до Осипа Маковея письменник так визначає своє життєве кредо: «Я рішився в моїх працях не виходити ні кроком поза межі тих обставин, і котрі мені добре знакомі. З сфери аристократичної не пишу нічого, бо єї зовсім не знаю, хіба з читання, а се мені не вистачає. Мушу мати вражіння безпосередня, а не позичане» [1, с. 156]. Результат – цикл шляхетських повістей А. Чайковського. До нього належать твори «Олюнька» (1895), «В чужому гнізді» (1896), «Малолітній» (1919), в деяких інших творах (в оповіданні «Вуйко» - 1895, повістях «Своїми силами» - 1902, «Побратими» - 1918) письменник епізодично торкається цієї теми. Проте саме Г. Цеглинський був одним з першопрохідців у розробці цієї теми в українській літературі.

Характеризуючи жанрові особливості п'єси, доречним буде звернутись до досліджень Малютіної Н. П., яка у своїй монографії, розглядаючи динаміку жанрових начал в комедійних п'єсах, зазначає: «Орієнтація на канони класицизму своєрідно виявляється в українській драматургії зламу XIX – початку XX століть. Пародіювання структурно-сюжетних ознак трагедії, драми ідей, міщанської трагедії (драми) доби класицизму розмивало обрії жанрової визначеності комедії» [5, с. 180]. Тому зрозумілим стає те, що у п'єсі «Шляхта ходачкова» досить виразно виявилось драматичне начало, пов'язане із сатиричним спрямуванням комедії кінця XIX – початку XX століть. Драматична дія комедії базується не стільки на фабулі, скільки на виявленні внутрішніх зв'язків персонажів, що цілком можна вважати ознакою драми. Центром колізій стає викриття внутрішніх, особи-

стісних мотивів вчинків персонажів. П'єса розпочинається з того, що Маріанна, друга жінка А. Розумовського, будь-що намагається з'єднати шлюбом писаря Воронінського з дочкою Франею, незважаючи на справжні наміри останнього та бажань самої нареченої. Головним аргументом такого рішення є те, що після одруження писар обіцяє допомогти Розумовському виграти вибори. Процес залицяння Воронінського до Франі автор будує у формі пародійно увиразненої водевільної ситуації. В межах цієї водевільної сюжетної лінії розгортається інтрига навколо переобрання префекта Антіна Розумовського на селі, в якому шляхта і селяни живуть разом.

Засобами сатиричної самохарактеристики персонажів досить вдало розкриваються справжні наміри кожного зі шляхтичів, характер стосунків між ними. Яскравим прикладом є історії гербів шляхтичів, які виявляють внутрішню спорідненість їхніх прагнень здобути посаду префекта. Келбасевич, Рура, Тріска, Куцінський, Мудрицький почергово розповідають історії своїх гербів, переконуючи один одного у тому, що його герб найкращий і гідний бути префектовим:

РУРА. Я вам скажу, панове браця: перед Богом і правом уся шляхта однака, але з вас жоден не має такого гербу славного, як я.

КЕЛБАСЕВИЧ (виступаючи). Що ти нам, браце, плетеш якісь романси? Я тобі покажу свій герб! (Добуває пушку).

МУДРИЦЬКИЙ. Або мого батька син гірший від твоїх? У мене герб ліпший, як у самого пана Потоцького, бо у нього шизматицький хрест, а у мене щит, а через щит стріла.

І ШЛЯХТИЧ (показуючи свою). На що одна стріла придалася? У мене чотири хоругви, числіть: одна, дві, три, чотири...

КЕЛБАСЕВИЧ (розвиваючи пергамент над головами шляхти). Сховайтеся з вашими хоругвами, - У мене дві гармати, дивіться, які великі!

МУДРИЦЬКИЙ, КУЦІНСЬКИЙ, ТРИСКА, РУРА і І ШЛЯХТИЧ (наперебій показуючи собі то печатки, то герби). Що ти, пане браце, от тут дивися! [8, с. 221]

Саме факт викриття справжніх намірів героїв є сталою ознакою сатиричної комедії.

Письменник описує життя дрібної шляхти з їх чварами, егоїзмом, взаємною недовірою, зухвалістю, жадобою до наживи, амбіційною зверхністю над хлопом, пустою пихою, неосвіченістю, «людей, що являються в певній мірі мініатюрою, а то й карикатурою дійсності» [9, с. 49]. Шляхта засуджує Розумовського коли дізнається, що він дозволяє Франі одруження з Остапом, людиною зовсім не шляхетського роду. Префекта звинувачують у тому, що він «шляхетство марнує» [8, с. 195].

КЕЛБАСЕВИЧ. Кров шляхетську поневіряєте?

МУДРИЦЬКИЙ. Шляхоцтво марнуєте й права наші топчете?[8, с. 195]

Одруження дівчини шляхетського роду з холопом привінюється до смерті:

КАСЯ. Задушив?

РОЗАЛІЯ. Ще гірше!

КАСЯ. Утопив?

РОЗАЛІЯ. Утопив - за хлопа!

КАСЯ і ГАЛІЯ. А, а!

РОЗАЛІЯ. За простісінького хлопа!

КАСЯ. То вже волів замордувати.

ГАЛІЯ. Або задушити, або утопити, або й щонебудь зробити? [8, с. 199-200]

Вони намагаються підкупити виборців випивкою та частуванням у корчмі, звинувачують Розумовського у злочині до якого він немає ніякого відношення. Все це лише для того, щоб здобути омріяну посаду.

Описуючи події, що відбуваються у селі автор намагається привернути увагу людей до проблеми виборів, показати певні вади системи виборів. Адже кожен з претендентів на посаду префекта прагне лише підвищити свій статус і зовсім не переймається тим, що потрібно буде ще й працювати на благо селян.

На тлі цієї комічної і загалом непривабливої дрібношляхетської знаті позитивним винятком виступає шляхтич Антін Розумовський, саме прізвище якого вказує на персонажа серйозної повчальної комедії класицизму. Його монологи у п'єсі стають засобами сатиричної оцінки. Розумовський бачить і розуміє фальшивість становища «шляхетської братії» [8, с. 192], яка за своїм уявним панством втрачає «остатній кусок землі» [8, с. 192] і «замість робити та продумувати та рятувати один одного» [8, с. 192] чваниться своїми гонорами та чекає «якогось месію, що має прийти та вернути колишні привілеї» [8, с. 192], а поки що «стає наймом у орендаря» [8, с. 192]. Письменник втілює в ньому своє бачення характерних ознак кращого представника народу, людини, яка у своєму житті керується моральними принципами. Характерними рисами Розумовського є розсудливість, безкорисливість, доброта, співчуття, працьовитість, доброзичливість.

Загалом мовна палітра твору позначена характерною для галицько-народовських письменників тенденцією зближення з загальноукраїнською літературною мовою. Водночас, у ній багато такого, що безпосередньо йшло від мовної практики навролишнього народного загалу і його різних соціальних середовищ. Лексика твору насичена галицькими провінціалізмами й іншомовними вкрапленнями та впливами, фразеологізмами та діалектизмами.

Малі жанри народної творчості Цеглинський застосовує у різних функціях – для індивідуалізації мови персонажів, диференціації їх за соціальною ознакою – «Кінь з конем, А віл з волем!» [8, с. 191], «Вівця з вівцею, Вся рівня з рівнею!» [8, с. 191], «Не на хлопські ноги, Шляхотські пороги!» [8, с. 193], відображення душевного стану героїв, характеристики інших дійових осіб – «цілий як

тичка, лиш на горі гичка, на латочці латочка, ледве ціла шапочка» [8, с. 187].

І. Франко відзначив, світ «ходачкової шляхти» подав Цеглинський «у живих і правдивих кольорах» [9, с. 193]. «Це твір, - продовжував він – безперечно, найкращий, найглибше продуманий з усіх дотеперішніх п'єс цього автора, твір, вірний з етнографічного і психологічного погляду, місцями написаний зі справжнім гумором та сатиричним хистом» [9, с. 193]. До слабких місць критик відніс «надмірну карикатурність» [9, с. 193] окремих мо-

ментів, «що впливає з манери автора» [9, с. 193], подекуди «мілкий дидактичний елемент» [9, с. 193]. Але загалом постаті шляхти «схоплені живцем з дійсності і відтворені дуже влучно» [9, с. 193].

Позитивно і навіть з захопленням оцінювали цю п'єсу й інші критики. Схвально відізвався про неї О. Огоновський у своїй історії літератури. Він наголосив, що драматичні твори Цеглинського відповідають головному завданню комедії «поправи обичаїв» [6, с. 903].

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрій Чайковський Спогади. Листи. Дослідження: У 3 Т. / Міністерство освіти і науки України, Львівський нац. університет ім. І. Франка, Наукова бібліотека; Нац. академія наук України, Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича; Наукова фундація А. Ч. / - Упорядн. Б. З. Якимовича за участю З. Т. Грень, О. В. Седляра; Редкол.: Б. З. / Якимович (голова) та ін. – Львів, 2002. – Т. 3 – 576 с.
2. Бувальщина: Драма. Комедії. Діалоги. Водевіль / Упор., передм. О. Ф. Ставицького. – К.: Дніпро, 1990. – 415 с.
3. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. – 4-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 2008. – 488 с.
4. Єфремов С. Історія українського письменства. – К.: Феміна, 1995. – 688 с.
5. Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: аспекти родо-жанрової динаміки. Монографія – Одеса: Астропринт, 2006. – 315 с.
6. Огоновський О. Історія літератури руської – Ч. 2: Вік XIX. Поезія. Драма. – Фотопередр. з вид. Львів 1897 р. О. Горбача. – Мюнхен, 1991. – 961 стор.
7. Хрестоматія з теорії драми: Особливості драматургічного мистецтва XIX – XX ст. / Упоряд. П. П. Нестеровський. – К.: Мистецтво, 1988. – 224 с.
8. Цеглинський Г. Твори: Комедії, драми і дещо з прози / Р. Кирчів (підготував до друку вступ, прим. і пояснення слів) – Львів, 2003. – 454 с.
9. Франко І. Про театр і драматургію: Вибрані статті, рецензії і висловлювання / Упорядн. М. Ф. Нечиталюк, - К., 1957. – 240 с.
10. Франко І. Зібрання творів у 50 т. - К., 1980. – Т. 26. - 436 с.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2011